

**Terminy zawite w prawie filiacyjnym –
uwagi w świetle orzecznictwa
Trybunału Konstytucyjnego oraz nowelizacji
Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego z 2019 r.**

The time limits in the filiation law – comments in the light of the judicature
of the Constitutional Tribunal and the amendment to the Family
and Guardianship Code of 2019

Преклюзивные сроки в законе о филиации – ремарки в свете судебной практики
Конституционного Трибунала и поправок к Семейному
и опекунскому кодексу от 2019 года

Процесуальні строки в законодавстві про спорідненість – висновки з рішень
Конституційного Трибуналу та змін до Сімейного та опікунського кодексу від
2019 року

MAŁGORZATA ŁĄCZKOWSKA-PORAWSKA

Dr hab., prof. Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk
e-mail: m.laczowska-porawska@inp.pan.pl, <https://orcid.org/0000-0002-0875-3598>

Streszczenie: Artykuł dotyczy terminów zawitych na zaprzeczenie błędnie ustalonego macierzyństwa lub ojcostwa przewidzianych w polskim Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym. Regulacja w tym zakresie stanowi próbę pogodzenia w postępowaniach o ustalenie pochodzenia dziecka zasady prawdy obiektywnej z zasadą stabilności stanu cywilnego. Analizie poddano wyroki Trybunału Konstytucyjnego stwierdzające niekonstytucyjność obowiązujących do niedawna rozwiązań prawnych dotyczących niemożności zaprzeczenia pochodzenia po śmierci dziecka, jak i sposobu obliczania terminu na zaprzeczenie pochodzenia dla pełnoletniego dziecka. Omówione zostały także dwie nowelizacje Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego dokonane w 2019 r. Zmianę przepisów oceniono pozytywnie, choć zwrócono również uwagę na rozwiązania budzące wątpliwości i zgłoszono wnioski *de lege ferenda*.

Słowa kluczowe: macierzyństwo, ojcostwo, zaprzeczenie pochodzenia, zasada prawdy obiektywnej, zasada stabilności stanu cywilnego

Summary: The article is devoted to the time limits to deny the incorrectly established motherhood or paternity provided for in the Polish Family and Guardianship Code. The regulation in that respect is an attempt to reconcile the principle of objective truth with the principle of marital stability in the proceedings for establishing the paternity of a child. The analysis covers the judgments of the Constitutional Tribunal, according to which the legal solutions concerning the impossibility of denying the paternity after the death of a child, applicable until recently, are unconstitutional, as well as the method of calculating the time limit for the denial of parentage for an adult child. Two amendments to the Family and Guardianship Code, of 2019, are also discussed. The change in the regulations was assessed positively, although attention was also paid to solutions that raised doubts and *de lege ferenda* conclusions were submitted.

Key words: maternity, paternity, denial of parentage, principle of objective truth, principle of marital stability

Резюме: Данная статья посвящена преклюзивным срокам оспаривания ошибочно установленного материнства или отцовства, предусмотренным Семейным и опекунским кодексом Республики Польша.

Регулирование в этой области является попыткой совмещения принципа объективной истины и принципа стабильности гражданского статуса в производстве по установлению происхождения ребенка. Анализируются решения Конституционного Трибунала, констатирующие неконституционность действовавших до недавнего времени правовых решений о невозможности отрицания происхождения после смерти ребенка, а также порядок исчисления срока для отрицания происхождения для совершеннолетнего ребенка. Также обсуждались две поправки в Семейный и опекунский кодекс, внесенные в 2019 году. Поправки к положениям были оценены положительно, хотя также были отмечены сомнительные решения и внесены предложения *de lege ferenda*.

Ключевые слова: материнство, отцовство, оспаривание происхождения, принцип объективной истины, принцип стабильности гражданского состояния

Резюме: Стаття присвячена процесуальним строкам, які використовуються при запереченні неправильно встановленого материнства чи батьківства, передбаченого польським Сімейним та опікунським кодексом. Положення в цьому відношенні є спробою примирення в провадженні для визначення походження дитини принципу об'єктивної істини з принципом стабільності цивільного стану. Проаналізовано рішення Конституційного Трибуналу про визнання неконституційними положення закону щодо неможливості заперечення походження дитини після її смерті, та спосіб обчислення строку для заперечення походження для дорослої дитини. Представлено також дві зміни до Сімейного та опікунського кодексу, здійснені у 2019 році. Позитивно оцінено зміну нормативних документів, хоча також зверталася увага на рішення, які викликали сумніви. Представлено також висновки *de lege ferenda*.

Ключові слова: материнство, батьківство, заперечення походження, принцип об'єктивної істини, принцип стабільності цивільного стану

Wstęp

Ustalenie pochodzenia od konkretnych osób jest jednym z podstawowych praw człowieka, należąc do istotnych elementów jego indywidualnej tożsamości. Przesądza także o kształcie życia prywatnego i rodzinnego jednostki, pozwalając na ustalenie więzi łączących ją z innymi podmiotami. Wpływa również na stan cywilny osoby fizycznej należącej do kategorii dóbr osobistych przysługujących zarówno rodzicom, jak i dzieciom¹. Relacja pokrewieństwa będąca skutkiem ustalonego pochodzenia stanowi ponadto źródło praw i obowiązków o charakterze rodzinnoprawnym.

Kluczową rolę w regulacji prawa filiacyjnego odgrywa zasada prawdy obiektywnej, zgodnie z którą więź prawna pokrewieństwa odzwierciedla rzeczywistość biologiczną. Krewnymi na gruncie prawa powinny być zatem te osoby, które łączą więzy krwi. W praktyce jednak z różnych względów dopuszcza się wyjątki od tej zasady². Jednym ze sposobów ograniczenia jej zastosowania są przewidziane

¹ T. Smoczyński podkreśla, że ustalenie pochodzenia „jest uprawnieniem naturalnym, ale prawnie unormowanym”, dotyczącym „jednego z najdonioślejszych faktów z życia człowieka”. T. Smoczyński, w: *System Prawa Prywatnego*, t. 12. *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. T. Smoczyński, Warszawa 2011, s. 2.

² Zob. M. Łączkowska, *Stosunek prawny pokrewieństwa a pochodzenie genetyczne*, w: *Księga jubileuszowa Profesora Tadeusza Smoczyńskiego*, red. M. Andrzejewski, L. Kociucki, M. Łączkowska, A.N. Schulz, Toruń 2008, s. 301–316.

w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym³ terminy na wzruszenie pochodzenia prawno ustalonego niezgodnie z prawdą. Upływ czasu w mniejszym stopniu dotyczy możliwości ustalenia pochodzenia, gdyż utrata legitymacji w tej kwestii dotyczy rodziców i wiąże się z osiągnięciem pełnoletności przez ich zstępne. Przyjęto bowiem, że dziecko, które w okresie małoletności nie korzystało z dobrodziejstwa więzi prawnej z własnymi rodzicami, ma prawo samodzielnie podjąć decyzję, by ustalenie tej relacji w chwili, gdy jest już dorosłe, było zgodne z jego wolą. Warto podkreślić, że nie jest ono w tym zakresie ograniczone żadnym terminem.

Niniejsze opracowanie poświęcone jest terminom zawitym przewidzianym w polskim prawie w odniesieniu do możliwości zanegowania ustalonego na podstawie przepisów Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego macierzyństwa i ojcostwa, które okazało się sprzeczne z rzeczywistością biologiczną. Przepisy prawa rodzinnego przewidują trzy instytucje do zastosowania w przypadku, gdy ustalone pokrewieństwo prawne okaże się sprzeczne z biologicznym: zaprzeczenie macierzyństwa, zaprzeczenie ojcostwa oraz stwierdzenie bezskuteczności uznania ojcostwa. Wybór jednej ze wskazanych procedur jest zależny od rodzaju pokrewieństwa oraz od tego, w jaki sposób doszło do ustalenia relacji pomiędzy rodzicem a dzieckiem. Inspiracją do zajęcia się tematem stały się orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego uznające niekonstytucyjność niektórych regulacji dotyczących tej materii. Wyroki te jednak odnosiły się jedynie do konkretnych zaskarżonych przepisów, co spowodowało chaos w zasadach obowiązujących w prawie filiacyjnym. Konieczne okazało się zatem podjęcie przez ustawodawcę prac nad uporządkowaniem regulacji w tym zakresie. Odpowiedź na tę potrzebę stanowią przeprowadzone w 2019 r. nowelizacje Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego⁴, które zostaną omówione poniżej.

1. Prawo do poznania i ustalenia pochodzenia zgodnie z prawdą biologiczną w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej

Przysługujące każdemu człowiekowi prawo do poznania i ustalenia więzów z osobami, od których faktycznie pochodzi, jest w świetle orzecznictwa Trybunału Kon-

³ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, tekst jednolity: Dz. U. z 2019 r. poz. 2086 (dalej: K.r.o.).

⁴ Ustawa z dnia 16 maja 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, Dz. U. z 2019 r. poz. 1146; ustawa z dnia 16 października 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2019 r. poz. 2089.

stytucyjnego „szczególnym, osobistym prawem podmiotowym”⁵, ponieważ stanowi „warunek możliwości rozwoju własnej osobowości oraz relacji z innymi ze świadomością swoich prawdziwych korzeni”⁶. Jako podstawy ochrony tego prawa wskazuje się art. 30 i art. 47 Konstytucji RP⁷, podkreślające potrzebę poszanowania ludzkiej godności, życia prywatnego i rodzinnego oraz prawa do decydowania o swoim życiu osobistym⁸.

Przepisy prawa rodzinnego przewidują, że ustalenie pochodzenia zgodnie z prawdą biologiczną musi być poprzedzone skutecznym zanegowaniem relacji prawnych ustalonych sprzecznie z rzeczywistością. Realizacji przysługującego jednostce konstytucyjnego prawa podmiotowego służy nie tylko procedura dotycząca ustalania pochodzenia, ale także ta, która umożliwia jego zaprzeczenie⁹. Nieuzasadnione zablokowanie dostępu do wskazanych postępowań będzie zatem naruszało prawo do poznania i ustalenia więzów rodzinnych.

Pochodzenie od określonych osób wyraża się również w istniejącym pomiędzy dzieckiem a jego rodzicami stosunku pokrewieństwa, z którego wynikają konkretne prawa i obowiązki. Dlatego osobami zainteresowanymi w prawidłowym ustaleniu macierzyństwa i ojcostwa są także rodzice dziecka. Nie sposób zatem pominąć znaczenia faktu bycia rodzicem dla jednostki, jej godności, realizowania przez nią określonej roli społecznej, która wpływa na decyzje podejmowane w życiu osobistym. Macierzyństwo i ojcostwo należy ponadto do sfery życia rodzinnego i prywatnego chronionej przez prawo. Trybunał Konstytucyjny podkreślił, że prawna ochrona rodzicielstwa wynika wprost z art. 18 i 47 ustawy zasadniczej i zakłada „w pierwszej kolejności prawo rodziców do ustalenia więzów pokrewieństwa z dzieckiem, zgodnie ze stanem rzeczywistym”, które „częściowo pokrywa się z prawem dziecka do ustalenia jego pochodzenia biologicznego”¹⁰.

Wartością konstytucyjną jest jednak także pewność prawa w zakresie dotyczącym praw stanu, która uzasadnia wprowadzenie terminów na wzruszenie

⁵ Wyrok TK z dnia 28 kwietnia 2003 r., K 18/02, OTK 2003, z. 4A, poz. 32; wyrok TK z dnia 16 maja 2018 r., SK 18/17, Dz. U. z 2018 r. poz. 950.

⁶ Wyrok TK z dnia 16 maja 2018 r., SK 18/17, Dz. U. z 2018 r. poz. 950.

⁷ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483.

⁸ Szerzej na ten temat z uwzględnieniem orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego zob. np. L. Bosek, *Prawo osobiste do poznania własnej tożsamości biologicznej*, Kwartalnik Prawa Prywatnego 2008, t. 17, z. 4, s. 972–981.

⁹ Trybunał Konstytucyjny uznał, że „oba środki prawne, mianowicie powództwo o zaprzeczenie ojcostwa męża matki i powództwo o ustalenie ojcostwa, należy kwalifikować jako ustawowe instrumenty realizacji przez jednostkę jej konstytucyjnego prawa do poznania i prawnego uznania własnej tożsamości biologicznej”, wyrok TK z dnia 16 maja 2018 r., SK 18/17, Dz. U. z 2018 r. poz. 950.

¹⁰ Wyrok TK z dnia 28 listopada 2013 r., P/33/12, Dz. U. z 2013 r. poz. 1439.

ustalonego już pochodzenia. Pewność prawa nie powinna jednak „przeważać nad konstytucyjnym prawem do poznania i prawnego uznania swojego pochodzenia w zgodzie z prawdą biologiczną, które to prawo stanowi warunek możliwości rozwoju własnej osobowości oraz relacji z innymi ze świadomością swoich prawdziwych korzeni”¹¹. Ustalenie pochodzenia odpowiadającego rzeczywistości uzależnione jest od wcześniejszego zaprzeczenia tego, które stwierdzono błędnie, dlatego też sposób uregulowania terminów ograniczających możliwość wszczęcia tej drugiej procedury powinien uwzględniać konieczność poszanowania zarówno prawa do pochodzenia zgodnego z prawdą biologiczną, jak i stabilności stanu cywilnego.

2. Sposób uregulowania terminów na wzruszenie błędnie ustalonego pochodzenia przed nowelizacją z 2019 r.

Obowiązującą do 2019 r. regulację dotyczącą długości i sposobu liczenia terminów na zaprzeczenie pochodzenia ustalonego niezgodnie z prawdą charakteryzowała niespójność i niekonsekwencja. Z jednej strony była ona wynikiem przyjętych przez ustawodawcę założeń towarzyszących wprowadzeniu instytucji zaprzeczenia macierzyństwa oraz stwierdzenia bezskuteczności uznania ojcostwa, odbiegających nieco od wcześniejszej konstrukcji zaprzeczenia ojcostwa. Z drugiej – stanowiła efekt wyroków Trybunału Konstytucyjnego, który orzekał o niezgodności konkretnych przepisów z ustawą zasadniczą, a analogiczne rozwiązania wynikające z regulacji nieobjętej zakresem orzekania pozostawały w mocy.

Moment rozpoczęcia biegu terminu dla rodziców oraz osób niezgodnie z prawdą ustalonych jako rodzice zależał zarówno od rodzaju wszczętego postępowania, jak i od tego, która z uprawnionych osób występowała z powództwem. W przypadku zaprzeczenia macierzyństwa matka dziecka i kobieta wpisana w akcie urodzenia jako matka miały 6 miesięcy od daty sporządzenia tego aktu, a mężczyzna, którego ojcostwo wynikało z błędnie ustalonego macierzyństwa, miał 6 miesięcy, od kiedy dowiedział się, że dana kobieta nie jest matką. Natomiast powództwo o zaprzeczenie ojcostwa matka dziecka mogła wnieść w ciągu 6 miesięcy od urodzenia dziecka, a jej mąż w tym samym terminie liczonym od momentu, kiedy dowiedział się o urodzeniu dziecka. Tymczasem ustalenia bezskuteczności uznania zarówno matka, jak i mężczyzna, który uznał ojcostwo, mogli żądać w terminie 6 miesięcy od kiedy dowiedzieli się, że dziecko nie pochodzi od tego mężczyzny. Przyjęte

¹¹ Wyrok TK z dnia 16 maja 2018 r., SK 18/17, Dz. U. z 2018 r. poz. 950.

rozwiązania budziły poważne wątpliwości, trudno było bowiem znaleźć uzasadnienie dla tak różnych sposobów obliczania terminów¹².

W efekcie wyroków Trybunału Konstytucyjnego możliwe stało się, po pierwsze, zaprzeczenie ojcostwa po śmierci dziecka¹³, po drugie, termin trzyletni dla dziecka występującego z zaprzeczeniem ojcostwa miał być liczony od momentu uzyskania wiadomości, że mąż matki nie jest ojcem, jeżeli wiedzę tę dziecko uzyskało po osiągnięciu pełnoletności¹⁴. Rozwiązań tych nie można było jednak zastosować do zaprzeczenia macierzyństwa ani do ustalenia bezskuteczności uznania ojcostwa. Nie dotyczyły one także kompetencji prokuratora. Oznaczało to zatem, że ani mężczyzna, który uznał ojcostwo, ani matka dziecka nie mogli wystąpić o stwierdzenie bezskuteczności tego uznania po śmierci dziecka, nie można było także po śmierci dziecka zaprzeczyć macierzyństwa. Podobnie dziecko pełnoletnie, które dowiedziało się, że kobieta wpisana w akcie urodzenia nie jest jego matką, traciło legitymację do wytoczenia powództwa o zaprzeczenie macierzyństwa, jeżeli wiedzę tę uzyskało po upływie trzech lat od osiągnięcia pełnoletności. Analogiczna sytuacja dotyczyła możliwości wystąpienia przez dziecko o ustalenie bezskuteczności uznania ojcostwa.

W obowiązujących do 2019 r. przepisach ustawodawca uregulował kwestię długości terminu na wzruszenie ustalonego pochodzenia, przyjmując, jak się wydaje, za podstawowe kryterium podmiot występujący z powództwem (matkę, ojca, dziecko, prokuratora). Istotne znaczenie miała jednak nie tylko długość, ale także moment, od którego okres ten był liczony, uregulowany różnie w zależności od: rodzaju ustalonego stosunku rodzicielstwa (macierzyństwo, ojcostwo), podmiotu występującego z powództwem oraz sposobu, w jaki doszło do ustalenia pochodzenia.

¹² Już na etapie prac nad nowelizacją Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego z 2008 r. (ustawa z dnia 6 listopada 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2008 r. Nr 220, poz. 1431) zwracano uwagę, że „projekt, jak się wydaje, nie operuje jednolitym kryterium decydującym o początku biegu tych terminów w odniesieniu do relevantnych grup podmiotowych. Innymi słowy w niektórych przepisach zastosowano terminy liczone od chwili dowiedzenia się o fakcie relevantnym (terminy *a tempore scientie*), w innych zastosowano terminy liczone niezależnie od świadomości podmiotu (terminy *a tempore facti*)”. Powołując się na stanowisko Trybunału Konstytucyjnego, wyrażone w wyroku z dnia 1 września 2006 r., SK 14/05, OTK 2008, z. 8, poz. 97, podkreślono, że „w sprawach, w których przedmiotem oceny pozostaje ochrona prawna związana z poszanowaniem najbardziej żywotnych interesów każdej jednostki, norma konstytucyjna gwarantująca ochronę godności człowieka wymaga stosowania jednolitych kryteriów przy kształtowaniu jego sytuacji prawnej”. Zob. L. Bosek, *Opinia na temat projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (druk nr 888)*, <https://orka.sejm.gov.pl/rexdomk6.nsf/Opdodr?OpenPage&nr=888> [dostęp: 7.09.2022 r.], s. 2.

¹³ Wyrok TK z dnia 28 listopada 2013 r., P 33/12, Dz. U. z 2013 r. poz. 1439.

¹⁴ Wyrok TK z dnia 16 maja 2018 r., SK 18/17, Dz. U. z 2018 r. poz. 950.

Wyróżnić można było następujące sytuacje. Po pierwsze, gdy termin liczony był od daty wystąpienia konkretnego zdarzenia – urodzenia dziecka (dawny art. 69 § 1 K.r.o.), sporządzenia aktu urodzenia (art. 61¹³ K.r.o.), osiągnięcia pełnoletności (art. 61¹⁴ i art. 70 § 1 K.r.o.). Po drugie, gdy bieg terminu rozpoczynał się od momentu uzyskania wiedzy o pewnym fakcie, takim jak urodzenie dziecka (dawny art. 63 K.r.o.) czy też o tym, że dziecko nie pochodzi od danej osoby (art. 61¹³ § 2, art. 78 § 1 i art. 79 K.r.o.). Odmienne sposoby uregulowania upływu czasu dla poszczególnych podmiotów nie znajdował żadnego racjonalnego uzasadnienia, a nawet mógł prowadzić do dyskryminacji osób znajdujących się w podobnej sytuacji¹⁵.

3. Obowiązujące terminy na wzruszenie błędnie ustalonego pochodzenia dla ojca, matki oraz osób niezgodnie z prawdą ustalonych rodzicami

Z aprobatą należy przyjąć przeprowadzone w drodze nowelizacji Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, dokonanej w 2019 r.¹⁶, ujednoczenie zasad oraz powiązanie początku biegu terminu z uzyskaniem wiedzy o rzeczywistym braku więzów krwi, a nie wiedzy o fakcie, jakim jest urodzenie dziecka. Taka regulacja służy realizacji zasady prawdy obiektywnej obowiązującej w odniesieniu do reguł ustalania pochodzenia, odpowiada zasadom słuszności i zrównuje uprawnienia wszystkich podmiotów znajdujących się w podobnej sytuacji¹⁷.

Wyjątkiem jest jednak wskazanie momentu rozpoczęcia upływu czasu na wniesienie powództwa o zaprzeczenie macierzyństwa przez kobietę wpisaną niezgodnie z prawdą w akcie urodzenia jako matka oraz matkę dziecka niewpisaną w tym dokumencie. W tym przypadku jest to bowiem chwila sporządzenia aktu urodzenia. Przyjęte rozwiązanie uzasadnia się tym, że co do zasady kobieta wie o pochodzeniu dziecka¹⁸,

¹⁵ M. Łączkowska, *Dyskryminujący charakter przepisów regulujących ustalenie pochodzenia dziecka*, w: M. Andrzejewski, M. Łączkowska, A.N. Schulz, A. Urbańska-Łukaszewicz, *Równość–nierówność, dyskryminacja–niedyskryminacja – postrzeganie z perspektywy prawa rodzinnego*, w: *O prawach człowieka. Księga jubileuszowa Profesora Romana Wieruszewskiego*, red. G. Baranowska, A. Gliszczyńska-Grabias, A. Hernandez-Polczyńska, K. Sękowska-Kozłowska, Warszawa 2017, s. 570.

¹⁶ Ustawa z dnia 16 października 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2019 r. poz. 2089.

¹⁷ Krytycznie na temat wcześniej obowiązującej regulacji K. Pietrzykowski, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, 2021 [wyd. el. Legalis], Komentarz do art. 63, Nb 26; M. Łączkowska, *Dyskryminujący charakter...*, s. 567–571.

¹⁸ J. Słyk, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Osajda, 2020 [wyd. el. Legalis], Komentarz do art. 61¹³, teza 2.

ponadto przesłanką zaprzeczenia macierzyństwa jest dokonanie sprzecznego z rzeczywistością wpisu w akcie urodzenia¹⁹. Teza o tym, że kobieta wie, że nie jest matką dziecka, wydaje się jednak wątpliwa i trudno wskazać podstawy, na których została skonstruowana²⁰. Ogranicza ona możliwość skorzystania z instytucji zaprzeczenia macierzyństwa przez kobiety do przypadków ukrytego „macierzyństwa” zastępczego, gdy obie kobiety rzeczywiście są świadome, która z nich jest matką oraz do wcześniej wykrytych przypadków podmiary dzieci. W efekcie zastosowania obowiązujących przepisów bez uprawnień do zaprzeczenia macierzyństwa pozostaje natomiast kobieta, która nie urodziła dziecka, a której dane bez jej wiedzy wpisano w akcie urodzenia, oraz kobieta, której dziecko uprowadzono albo zamieniono²¹, gdy od sporządzenia niezgodnego z prawdą aktu urodzenia dziecka, o którym to akcie kobieta nie wie, upłynął rok. *De lege ferenda* należałoby zatem rozważyć następujące rozwiązania. Dla kobiety, która została wpisana w akcie urodzenia, a matką nie jest, termin powinien być liczony od momentu, kiedy dowiedziała się o sporządzeniu aktu urodzenia dziecka. Jeżeli jednak kobieta nie wiedziała w tym czasie, że nie jest matką, roczny termin liczony powinien być od dnia, w którym uzyskała informację, że dziecko od niej nie pochodzi. Termin dla matki dziecka niewpisanej w akcie urodzenia powinien rozpoczynać swój bieg w momencie, gdy dowiedziała się ona o sporządzeniu aktu urodzenia swojego dziecka. Jeżeli jednak kobieta nie wiedziała w tym czasie, że jest matką, roczny termin liczony powinien być od dnia, w którym dowiedziała się, że dziecko od niej pochodzi²².

Krytyczny głos wobec obecnie obowiązującego sposobu obliczania terminu na zaprzeczenie macierzyństwa wyrażono także w toku prac nad nowelizacją Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego z 2019 r. Podkreślono, że sztywny sposób regulowania terminu może w przyszłości zostać zakwestionowany przez kolejny wyrok Trybunału Konstytucyjnego²³. Upływ czasu liczony od konkretnego zdarzenia niezależnie od stanu wiedzy kobiety o dotyczących jej okolicznościach może bowiem prowadzić do niezawinionej utraty przez nią przysługującego środka prawnego. Ostatecznie sposób liczenia terminu w odniesieniu do matki i kobiety wpisanej

¹⁹ Tamże. W literaturze podkreśla się, że matka dziecka powinna wiedzieć o sporządzeniu aktu urodzenia jej dziecka, J. Haberko, T. Sokołowski, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. H. Dolecki, T. Sokołowski, Warszawa 2013, s. 537.

²⁰ Na ten temat M. Łączkowska, *Dyskryminujący charakter...*, s. 569.

²¹ Przeciwno stosowaniu zaprzeczenia macierzyństwa w przypadku zamiany noworodków J. Słyk, w: *Kodeks...*, Komentarz do art. 61¹², teza 4.

²² Założenie, że kobieta nie wie, iż jest matką może budzić wątpliwości. Sytuacja taka jest jednak możliwa na przykład, gdy matkę poinformowano o martwym urodzeniu, tymczasem jej dziecko zostało zarejestrowane jako pochodzące od innej kobiety.

²³ Wypowiedź Jarosława Świczekowskiego, stałego doradcy Komisji Nadzwyczajnej do spraw zmian w kodyfikacjach na posiedzeniu tej komisji poświęconym projektowi nowelizacji, <https://orka.sejm.gov.pl/zapy8.nsf/0/FBE74DBECE5AEF4C1258446003E6DC3/%24File/0460608.pdf> [dostęp: 13.10.2021 r.].

w akcie urodzenia nie uległ zmianie, zwrócono jednak uwagę, że nowelizacja w tym zakresie nie jest wykluczona w przyszłości, wymagałaby jednak głębszej analizy²⁴. Podniesiono także, że w obowiązującym stanie prawnym osobą uprawnioną do wniesienia powództwa o zaprzeczenie macierzyństwa jest prokurator podejmujący działanie dla dobra dziecka i w interesie społecznym²⁵. Warto jednak zaznaczyć, że kluczowe znaczenie ma prawo podmiotów zainteresowanych do samodzielnej legitymacji w sprawach filiacyjnych, uprawnienie prokuratora ma charakter drugorzędny. Zwrócił na to uwagę Trybunał Konstytucyjny, wskazując, że nieograniczona w czasie kompetencja prokuratora do wystąpienia o zaprzeczenie pochodzenia nie stanowi rekompensaty dla braku takiej legitymacji po stronie osoby, której to pochodzenie dotyczy. Podkreślił także, że „konieczność poszukiwania pomocy prokuratora w sprawach dotyczących najbardziej osobistych sfer życia człowieka świadczy raczej o pozorności środka przewidzianego” przez prawo, z którego uprawniony nie może skorzystać, ponieważ o istotnych dla sprawy okolicznościach dowiedział się po upływie terminu określonego w zaskarżonym przepisie²⁶.

Pewne wątpliwości zgłoszono w doktrynie w odniesieniu do momentu rozpoczęcia biegu terminu na zaprzeczenie macierzyństwa wyznaczonego dla mężczyzny, którego ojcostwo pozostaje w związku z macierzyństwem danej kobiety²⁷. Zgodnie z art. 61¹³ § 2 K.r.o. w jego zmienionej wersji „mężczyzna, którego ojcostwo zostało ustalone z uwzględnieniem macierzyństwa kobiety wpisanej w akcie urodzenia dziecka jako jego matka, może wytoczyć powództwo o zaprzeczenie macierzyństwa w ciągu roku od dnia, w którym dowiedział się, że kobieta wpisana w akcie urodzenia dziecka nie jest matką dziecka, nie później jednak niż do dnia osiągnięcia przez dziecko pełnoletności”. Pojawia się pytanie, co w sytuacji, gdy mężczyzna jeszcze przed sporządzeniem aktu urodzenia dowiedział się, że kobieta, która później została wpisana jako matka, nie urodziła dziecka. W przypadku jej męża, którego ojcostwo wynika z faktu pozostawania w związku małżeńskim, termin ten będzie liczony od dnia sporządzenia aktu, gdyż dokonanie w nim wpisu jest przesłanką wniesienia pozwu w sprawie. Jeżeli jednak sprawa dotyczyłaby

²⁴ Komentarz naczelnika wydziału w Departamencie Legislacyjnym Prawa Cywilnego Ministerstwa Sprawiedliwości sędziego Roberta Kowalczyka, <https://orka.sejm.gov.pl/zapisy8.nsf/0/FBE74DBECE5AEF4C1258446003E6DC3/%24File/0460608.pdf> [dostęp: 13.10.2021 r.].

²⁵ Zob. także J. Słyk, w: *Kodeks...*, Komentarz do art. 61¹³, teza 2.

²⁶ Wyrok TK z dnia 16 maja 2018 r., SK 18/17, Dz. U. z 2018 r. poz. 950. Na to, że nieograniczona w czasie legitymacja prokuratora nie rekompensuje braku osobistego uprawnienia po stronie osoby, która utraciła je przez upływ terminu liczonego *a tempore facti*, zwracał uwagę L. Bosek. Zob. L. Bosek, *Opinia...*, s. 11.

²⁷ J. Słyk, w: *Kodeks...*, Komentarz art. 61¹³, teza 6; A. Kawałko, H. Witczak, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Frasz, M. Habdas, Warszawa 2021, s. 711.

dziecka pozamałżeńskiego, czas ten powinien być liczony od momentu ustalenia ojcostwa danego mężczyzny, gdyż dopiero wówczas nabywa on legitymację do zaprzeczenia macierzyństwa jako „mężczyzna, którego ojcostwo zostało ustalone z uwzględnieniem macierzyństwa kobiety wpisanej w akcie urodzenia dziecka jako jego matka”. Zanim ojcostwo zostanie prawnie ustalone, jest on bowiem jedynie ojcem domniemanym. Uprawnienie do wszczęcia postępowania nabywa dopiero jako ojciec w świetle prawa. W odniesieniu do mężczyzny przed ustaleniem jego ojcostwa Kodeks rodzinny i opiekuńczy posługuje się określeniami „mężczyzna, od którego dziecko pochodzi” (np. art. 73 K.r.o.) albo „domniemany ojciec” (art. 84 K.r.o.). Prawo przewiduje także pewne konsekwencje wynikające z ojcostwa jedynie uprawdopodobnionego (art. 142 K.r.o.). W art. 61¹³ K.r.o. mowa jest natomiast wyraźnie o mężczyźnie, którego ojcostwo zostało ustalone. Dlatego nie do zaakceptowania jest propozycja, aby termin do zaprzeczenia macierzyństwa biegł w tym wypadku od dnia sporządzenia aktu urodzenia²⁸. Może on bowiem zacząć bieg dopiero wówczas, gdy pojawi się uprawniony podmiot, a zatem dopiero po ustaleniu ojcostwa. W przypadku dziecka pozamałżeńskiego chwila sporządzenia aktu urodzenia będzie miała kluczowe znaczenie jedynie w odniesieniu do mężczyzny, który uznał ojcostwo przed urodzeniem dziecka, ponieważ staje się on ojcem w momencie jego urodzenia. W związku z powyższym za trafny należy uznać pogląd, że regulacja art. 61¹³ § 2 K.r.o. w kontekście rozpoczęcia biegu terminu dla mężczyzny, którego ojcostwo jest powiązane z macierzyństwem kobiety wpisanej w akcie urodzenia, jest mało precyzyjna²⁹.

Jeżeli chodzi o długość terminów na wzruszenie pochodzenia ustalonego sprzecznie z rzeczywistością biologiczną, to w świetle obowiązujących przepisów, biorąc pod uwagę kryterium podmiotowe, należy wskazać, że rodzicom dziecka oraz osobom niezgodnie z prawdą wpisanym w akcie urodzenia jako rodzice przysługuje termin roku, nie później jednak niż do momentu osiągnięcia przez dziecko pełnoletności³⁰. Dziecku natomiast przysługuje termin roczny liczony od dnia, w którym dowiedziało się ono, że nie pochodzi od męża swojej matki. Jeżeli jednak wiedzę tę uzyskało jako małoletnie, termin zaczyna bieg dopiero z chwilą, gdy stanie się pełnoletnie. Zmianę sposobu liczenia dziecku terminu na zaprzeczenie swojego pochodzenia, będącą efektem wyroku Trybunału Konstytucyjnego, należy przyjąć

²⁸ Zob. B. Trębska, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. J. Wierciński, 2014 [wyd. el. LEX], Komentarz do art. 61¹³, teza 5.

²⁹ J. Słyk, w: *Kodeks...*, Komentarz do art. 61¹³, teza 7; M. Domański, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Osajda, Komentarz do art. 63, tezy 37 i 38.

³⁰ Ustawa z dnia 16 października 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy i niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2019 r. poz. 2089.

z aprobatą. Trafnie bowiem uznano, że dotychczasowa regulacja uwzględniająca jedynie upływ określonego czasu liczonego od daty osiągnięcia pełnoletności, a pomijająca kwestię wiedzy na temat błędnie ustalonego pochodzenia, naruszała zarówno prawo do ochrony godności ludzkiej (art. 30 Konstytucji RP), jak i prawo do ochrony życia rodzinnego, prywatnego oraz prawo do decydowania o życiu osobistym (art. 47 Konstytucji RP). Nowelizacja Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego z 2019 r. skróciła jednak dziecku czas na wszczęcie sprawy o zaprzeczenie pochodzenia, co uzasadniono koniecznością ujednoczenia zasad obowiązujących wobec wszystkich podmiotów uprawnionych. Rozwiązanie to spotkało się jednak także z krytyką³¹.

Przez krótki czas (od 18.05.2018 r. do 29.11.2019 r.), w wyniku uznania art. 70 K.r.o. za sprzeczny z Konstytucją RP, obowiązywało rozwiązanie prawne, zgodnie z którym dziecko miało legitymację do zaprzeczenia ojcostwa w ciągu 3 lat, od kiedy dowiedziało się, że nie pochodzi od mężczyzny wskazanego jako jego ojciec. Jeżeli o braku pokrewieństwa dowiedziało się jako małoletnie, trzyletni okres liczony był od momentu osiągnięcia pełnoletności.

Warto także wspomnieć, że już w trakcie prac nad nowelizacją Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego z 2008 r.³² zwrócono uwagę, iż właściwe uregulowanie uprawnień osoby pełnoletniej do zaprzeczenia swojego pochodzenia powinno albo przewidywać termin, którego bieg rozpoczynałby się z chwilą uzyskania przez nią wiedzy o braku rzeczywistych więzi biologicznych z błędnie ustalonymi rodzicami, albo należałoby w tym przypadku zrezygnować z jakichkolwiek ograniczeń czasowych³³.

Zmiana długości terminów (z 6 miesięcy na 1 rok) na wszczęcie postępowań wzruszających błędnie ustalone pochodzenie dotyczy również stwierdzenia bezskuteczności uznania ojcostwa (art. 78 K.r.o.). W przypadku tej instytucji jednak już od momentu jej wprowadzenia do Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego³⁴ okresy te liczone były od chwili uzyskania wiedzy o tym, że dziecko nie pochodzi od mężczyzny, który dokonał uznania. Obecnie zatem wszystkie postępowania dotyczące wzruszenia błędnie ustalonego pochodzenia odbywają się według podobnych reguł³⁵, a długość terminów oraz moment początkowy ich obliczania odpowiadają koncepcji

³¹ K. Gromek, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, 2020 [wyd. el. Legalis], Komentarz do art. 61¹⁴, Nb 3.

³² Ustawa z dnia 6 listopada 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2008 r. Nr 220, poz. 1431.

³³ L. Bosek, *Opinia na temat projektu ustawy...*

³⁴ Ustawa z dnia 6 listopada 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2008 r. Nr 220, poz. 1431.

³⁵ O nierównym traktowaniu ojców małżeńskich i pozamałżeńskich w świetle obowiązujących wcześniej przepisów M. Łączkowska, *Dyskryminujący charakter...*, s. 570.

sankcji za świadomą beczynność³⁶. Wydłużenie terminu spotkało się także z krytyką uzasadnianą przekonaniem, że „termin 6 miesięcy był [...] zdecydowanie właściwy ze względu na postulat stabilizacji stanu cywilnego człowieka”³⁷. Należy jednak podzielić pogląd, że roczny okres służy respektowaniu zasady prawdy obiektywnej przy ustalaniu pochodzenia, co zawsze odbywać się będzie kosztem konkurencyjnej zasady stabilizacji stanu cywilnego. Czas ten wskazywany jest także jako potrzebny do zapewnienia, aby decyzja w tak istotnej kwestii nie była pochopna³⁸.

W uzasadnieniu do projektu ustawy nowelizującej Kodeks rodzinny i opiekuńczy³⁹ wskazano, że wydłużenie terminów w postępowaniach filiacyjnych jest wyrazem przyjęcia przez ustawodawcę dwóch kompromisów. Po pierwsze, służy poszukiwaniu równowagi „pomiędzy stabilizacją stanu cywilnego a postulatem ustalania pokrewieństwa prawnego w oparciu o rzeczywiste więzy biologiczne”. Na konieczność realnego zagwarantowania możliwości ustalenia pochodzenia zgodnie z prawdą zwracał uwagę Trybunał Konstytucyjny w swoich wyrokach⁴⁰. Po drugie, przepisy te zwiększają szansę na podjęcie przez podmiot uprawniony przemyślanej decyzji w kwestii wzruszenia lub nie ustalonego prawnie, choć sprzecznego z rzeczywistością pokrewieństwa, nie destabilizując jednak nadmiernie sytuacji prawnej dziecka.

4. Skutki osiągnięcia przez dziecko pełnoletności oraz śmierci dziecka

Poza rocznym terminem na wniesienie powództwa o wzruszenie błędnie ustalonego pochodzenia, liczonym co do zasady od chwili uzyskania wiedzy, że dziecko nie pochodzi od określonej osoby, ustawodawca wskazuje jeszcze dwa inne terminy, które mają wpływ na możliwość wszczęcia odpowiedniego postępowania. Należy do nich dzień osiągnięcia przez dziecko pełnoletności oraz śmierć dziecka.

Pełnoletność, którą uzyskuje się z chwilą ukończenia 18 lat albo poprzez zawarcie małżeństwa, wywołuje w prawie filiacyjnym dwa skutki. Po pierwsze, w momencie

³⁶ M. Domański, w: *Kodeks...*, Komentarz do art. 63, teza 32.

³⁷ K. Pietrzykowski, w: *Kodeks...*, Komentarz do art. 63, Nb 26.

³⁸ M. Domański, w: *Kodeks...*, Komentarz do art. 63, teza 18.1; podobnie J. Słyk, w: *Kodeks...*, Komentarz do art. 61¹³, teza 1.

³⁹ Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, druk nr 3573, Sejm VIII kadencji.

⁴⁰ Wyroki TK z dnia 28 kwietnia 2003 r., K 18/02, Dz. U. z 2003 r. Nr 83, poz. 772; z dnia 16 lipca 2007 r., SK 61/06, Dz. U. z 2007 r. Nr 134, poz. 947; z dnia 26 listopada 2013 r., P 33/12, Dz. U. z 2013 r. poz. 1439; z dnia 16 maja 2018 r., SK 18/17, Dz. U. z 2018 r. poz. 950.

osiągnięcia przez dziecko pełnoletności wygasają uprawnienia innych podmiotów do ingerencji w istniejący stan cywilny, co stanowi efekt przyjętej w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym zasady, że w sytuacji osoby pełnoletniej decyzja o tym, czy zaprzeczać (ustalać) swoje pochodzenie, powinna należeć wyłącznie do tej osoby⁴¹. Dzień osiągnięcia pełnoletności ma znaczenie dla możliwości wniesienia powództwa przez rodziców lub osoby niezgodnie z prawdą ustalone jako rodzice, nie wpływa natomiast na toczące się już postępowanie⁴².

Podzielić należy jednak wątpliwości co do zmiany terminu wygaśnięcia uprawnienia rodziców (i kobiety wpisanej jako matka) do zaprzeczenia pochodzenia, polegającej na wprowadzeniu w miejsce: „nie później jednak niż do osiągnięcia pełnoletności” sformułowania: „nie później jednak niż do dnia osiągnięcia pełnoletności”⁴³. Warto zwrócić uwagę, że ustawodawca nie był do końca konsekwentny w tej kwestii i w art. 76 K.r.o. pozostawił oba sposoby określania terminu. Uznanie ojcostwa nie może bowiem nastąpić po osiągnięciu przez dziecko pełnoletności (art. 76 § 1 K.r.o.). Natomiast do uznania ojcostwa wobec zmarłego dziecka może dojść nie później niż do dnia, w którym osiągnęłoby ono pełnoletność (art. 76 § 2 K.r.o.). Kodeks cywilny przewiduje, że termin oznaczony w tygodniach, miesiącach lub latach kończy się z upływem dnia, który nazwą lub datą odpowiada początkowemu dniowi terminu. Moment osiągnięcia wieku natomiast i związanej z nim pełnoletności to początek ostatniego dnia (art. 112 K.c.). Wprowadzenie określenia „dzień osiągnięcia pełnoletności” oznacza zatem, że termin upływa nie z chwilą osiągnięcia pełnoletności, lecz w dniu, gdy do tego dochodzi, a termin taki upłynie z końcem, a nie z początkiem tego dnia⁴⁴. Oznaczałoby to teoretycznie, że inne osoby uprawnione mogłyby wytoczyć powództwo w sprawie dotyczącej pochodzenia dziecka w dniu ukończenia przez nie 18 lat albo zawarcia przez nie związku małżeńskiego. Wcześniejsza regulacja wskazywała natomiast moment osiągnięcia pełnoletności, czyli początek dnia, w którym osoba kończy 18 lat, albo chwilę zawarcia związku małżeńskiego. Problem ten ma raczej znaczenie czysto teoretyczne, ale stanowi przykład konieczności dokładnej analizy proponowanych zmian o charakterze na pierwszy rzut oka kosmetycznym.

⁴¹ Uzasadnienie projektu ustawy z o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw, druk nr 888, Sejm VI kadencji, s. 24; T. Smyczyński, w: *System Prawa Prywatnego*, t. 12, s. 14; K. Pietrzykowski, w: *Kodeks...*, Komentarz do art. 61¹¹, Nb 2; J. Słyk, w: *Kodeks...*, Komentarz do art. 61¹¹, teza 2. Krytycznie wobec tego rozwiązania K. Gromek, w: *Kodeks...*, Komentarz do art. 61¹¹, Nb 2.

⁴² M. Domański, w: *Kodeks...*, Komentarz do art. 63, teza 39; A. Kawałko, H. Witczak, w: *Kodeks...*, s. 695.

⁴³ J. Słyk, w: *Kodeks...*, Komentarz do art. 61¹³, teza 8, chociaż inaczej w komentarzu do art. 61¹¹, teza 3; M. Domański, w: *Kodeks...*, Komentarz do art. 63, tezy 37 i 38.

⁴⁴ Inaczej A. Kawałko, H. Witczak, w: *Kodeks...*, s. 695.

Drugą konsekwencją osiągnięcia przez dziecko pełnoletności jest fakt, że z tą chwilą dziecko nabywa uprawnienie do samodzielnego wystąpienia o zanegowanie błędnie ustalonego pochodzenia. Nie dotyczy to natomiast postępowania o ustalenie pochodzenia, które może być zainicjowane także przez dziecko niemające pełnej zdolności do czynności prawnych. W jego imieniu występuje wówczas przedstawiciel ustawy⁴⁵.

Śmierć dziecka powoduje, że niemożliwe staje się zaprzeczenie jego pochodzenia, które zostało ustalone za jego życia. Kodeks rodzinny i opiekuńczy przewiduje dwa wyjątki od tej sytuacji. Po pierwsze, jeżeli powództwo wytoczyło dziecko, w jego miejsce w postępowaniu wejść mogą jego zstępni. Po drugie, przeprowadzona w 2019 r. nowelizacja Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego umożliwia kontynuowanie procedury, jeżeli śmierć dziecka nastąpiła w trakcie wszczętego już postępowania. Rozwiązanie to stanowi konsekwencję wyroku Trybunału Konstytucyjnego⁴⁶ uznającego art. 71 K.r.o., który zakazywał zaprzeczania ojcostwa po śmierci dziecka, za sprzeczny z Konstytucją RP⁴⁷. Trybunał podkreślił, że zasada stabilizacji stanu cywilnego, która za życia dziecka ma wsparcie w konieczności respektowania dobra dziecka, traci je w przypadku śmierci małoletniego. Wskazał ponadto, że zakaz zaprzeczania ojcostwa w takim przypadku nie chroni żadnych innych uzasadnionych interesów, narusza natomiast istotne wartości konstytucyjne takie jak prawo mężczyzny do ustalenia rodzicielstwa zgodnie z rzeczywistością oraz dobro rodziny tworzonej przez matkę zmarłego dziecka, a także dobro rodziny jego domniemanego ojca. Trybunał uznał również, że niebezpieczeństwo polegające na nieustaleniu pochodzenia dziecka, w przypadku gdy do skutecznego zanegowania tego pochodzenia doszło po śmierci dziecka, powinno zostać zniwelowane przez wprowadzenie odpowiednich mechanizmów łączących zaprzeczenie pochodzenia z koniecznością jego jednoczesnego ustalenia. W uzasadnieniu ustawy nowelizującej Kodeks rodzinny i opiekuńczy trafnie zwrócono jednak uwagę, że skonstruowanie skutecznych rozwiązań prawnych w tym zakresie jest niemożliwe⁴⁸. Z tego względu, biorąc pod uwagę stan faktyczny, który był przedmiotem orzekania w omawianym wyroku Trybunału Konstytucyjnego, w nowej regulacji przyjęto, że

⁴⁵ K. Pietrzykowski, w: *Kodeks...*, Komentarz do art. 61¹¹, Nb 3; J. Słyk, w: *Kodeks...*, Komentarz do art. 61¹¹, teza 6.

⁴⁶ Wyrok TK z dnia 26 listopada 2013 r., P33/12, Dz. U. z 2013 r. poz. 1439.

⁴⁷ Wyrok ten spotkał się z częściowo słuszną krytyką doktryny. Zob. M. Domański, *Ustalenie stanu cywilnego dziecka po jego śmierci (na tle wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 26 listopada 2013 r., P 33/12)*, Przegląd Sądowy 2015, nr 2, s. 48 i nast.

⁴⁸ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, druk nr 3295, Sejm VIII kadencji.

po śmierci dziecka można kontynuować postępowania o zaprzeczenie pochodzenia wszczęte jeszcze za jego życia (art. 61¹⁵ §1, art. 70¹ § 1 i art. 83 § 1 K.r.o.).

Nieco inaczej uregulowano kwestię ustalania pochodzenia po śmierci dziecka. W tym przypadku uprawnienia rodziców ograniczone są dniem, w którym ich dziecko osiągnęłoby pełnoletność. Nie jest w związku z tym możliwe ustalenie pochodzenia w przypadku, gdy dziecko zmarło jako osoba pełnoletnia. Dzień osiągnięcia pełnoletności jest zatem granicą dla uprawnień innych podmiotów i to zarówno za życia, jak i po śmierci dziecka. W uzasadnieniu do ustawy zmieniającej Kodeks rodzinny i opiekuńczy podkreślono, że dopuszczenie ustalania pochodzenia dziecka po jego śmierci pozostaje w ścisłym związku z umożliwieniem zaprzeczania pochodzenia dziecka, które zmarło w trakcie postępowania⁴⁹.

5. Legitymacja prokuratora w zakresie postępowań filiacyjnych

Poza podmiotami, których praw dotyczy ustalone pochodzenie, legitymację do wszczęcia procedury w tym zakresie ma także prokurator, jego aktywność uzależniona jest jednak od tego, czy jest uzasadniona dobrem dziecka lub ochroną interesu społecznego. Nowelizacja z 2019 r. objęła również przepisy dotyczące kompetencji prokuratorskich⁵⁰. Prokurator może wytoczyć powództwo prowadzące do zaprzeczenia błędnie ustalonego pochodzenia (zaprzeczenie macierzyństwa, zaprzeczenie ojcostwa, stwierdzenie bezskuteczności uznania) także po śmierci dziecka, jednak do dnia, w którym osiągnęłoby ono pełnoletność. Jeżeli dziecko zmarło jako pełnoletnie, powództwo takie jest niedopuszczalne.

W świetle przepisów art. 61¹⁶ i 86 K.r.o. nie jest do końca jasne, czy prokurator może wytoczyć powództwo o zaprzeczenie pochodzenia w odniesieniu do pełnoletniego dziecka⁵¹. Przyjęcie słusznego założenia, że prokurator posiada taką kompetencję, stawia pod znakiem zapytania zasadność wykluczenia tej możliwości po śmierci pełnoletniego dziecka oraz ograniczenie uprawnień prokuratora datą osiągnięcia pełnoletności, gdy dziecko zmarło jako małoletnie. Prokurator ma

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ Ustawa z dnia 16 maja 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, Dz. U. z 2019 r. poz. 1146.

⁵¹ Za posiadaniem kompetencji do wzruszenia pochodzenia przez prokuratora po osiągnięciu przez dziecko pełnoletności K. Pietrzykowski, w: *Kodeks...*, Komentarz do art. 63, Nb 24, podobnie w odniesieniu do macierzyństwa K. Gromek, w: *Kodeks...*, Komentarz do art. 61¹³, teza 2; J. Słyk, w: *Kodeks...*, Komentarz do art. 61¹⁴, teza 1; A. Kawałko, H. Witczak, w: *Kodeks...*, s. 694.

przecież możliwość ustalenia pochodzenia zmarłego dziecka niezależnie od wieku, który osiągnęłoby ono, gdyby żyło. Rozwiązanie trafne w odniesieniu do innych osób (matki, ojca), dla których granicą zawsze (zarówno w przypadku ustalania, jak i zaprzeczania) jest osiągnięcie przez dziecko pełnoletności, nie wydaje się do końca właściwe w stosunku do prokuratora. Skoro jego aktywność musi być uzasadniona dobrem dziecka lub ochroną interesu społecznego, oznacza to, że w przypadku pochodzenia osoby zmarłej będzie on podejmował działania jedynie w niezwykle wyjątkowych okolicznościach. Jeżeli zatem weryfikacja dopuszczalności powództwa w tym zakresie byłaby pozytywna, to ograniczenie czasowe dla kompetencji prokuratora należy uznać za niewłaściwe, bo sprzeczne z zasadami słuszności⁵². Legitymacja prokuratora przyznana mu w prawie filiacyjnym ma umożliwić przeprowadzenie postępowania właśnie w tych przypadkach, gdy inne podmioty utraciły przysługujące im prawo jego zainicjowania, a mimo to jest ono uzasadnione szczególnymi względami.

Zakończenie

Ustalone przepisami prawa terminy prekluzyjne na wzruszenie błędnie ustalonego pochodzenia dziecka mają służyć realizacji zasady stabilizacji stanu cywilnego, która po upływie wskazanego czasu zyskuje pierwszeństwo w stosunku do zasady prawdy obiektywnej. Utrata prawa do wystąpienia ze stosownym powództwem po ustawowo określonym terminie uzasadniana jest także zasadami współżycia społecznego oraz zasadą dobra dziecka. W tym kontekście jednak istotne znaczenie ma właściwe ustalenie momentu rozpoczęcia biegu terminu. Czym innym jest bowiem brak aktywności po stronie osoby, która wiedząc o nieprawidłowo ustalonym pokrewieństwie, nie podejmuje żadnych działań, nie korzysta z przyznanych jej uprawnień; czym innym natomiast sytuacja, gdy termin upływa niezależnie od stanu wiedzy uprawnionego, który traci możliwość reagowania, ponieważ wyznaczonym przez ustawodawcę początkiem biegu terminu było określone zdarzenie faktyczne. Z tego względu zmianę polskiej regulacji idącą w kierunku powiązania

⁵² Autorzy projektu nowelizacji zdawali sobie sprawę ze szczególnego znaczenia legitymacji prokuratora, podkreślając w uzasadnieniu, że: „Nie da się bowiem przewidzieć wszystkich możliwych zdarzeń kiedy z punktu widzenia interesu społecznego lub dobra dziecka zasadne byłoby rozstrzygnięcie w zakresie filiacji, zaś strony utraciły już legitymację do wniesienia powództwa. Interwencja prokuratora jako strażnika praworządności byłaby wówczas pożądana”. Niezrozumiałe w tym kontekście jest obecnie przyjęte rozwiązanie prawne.

konsekwencji prawnych z upływem czasu liczonego *a tempore scientiae* w miejsce wcześniej obowiązującego *a tempore facti* należy przyjąć z aprobatą.

Problematyka czasowych ograniczeń możliwości zaprzeczania pochodzenia dotyczy obszaru ścierania się dwóch wartości o randze konstytucyjnej – prawa do poznania i ustalenia swojego pochodzenia zgodnie z rzeczywistością biologiczną oraz pewności ustalonego stanu prawnego. Żadna ze wskazanych zasad – ani zasada prawdy obiektywnej, ani zasada stabilności stanu cywilnego – nie ma jednak charakteru absolutnego. Korzyści płynące z raz ustalonego stanu cywilnego nie powinny przeważać nad konstytucyjnym prawem jednostki do znajomości jej tożsamości biologicznej oraz uznania tego faktu przez prawo⁵³. Odejście od zasady zgodności stanu prawnego ze stanem faktycznym wymaga uzasadnienia w innych wartościach konstytucyjnych⁵⁴. Wskazuje się, że argumentem za odstępniem od rygoryzmu w tej kwestii jest potrzeba ochrony dobra dziecka oraz dobra rodziny⁵⁵. Z uwagi na dwie wskazane wartości regulacja dotycząca filiacji dopuszcza, aby w określonych sytuacjach ustalona wbrew rzeczywistości fikcja wywoływała skutki prawne (np. poprzez terminy zawite na zaprzeczenie pochodzenia).

Szczególne znaczenie dla ustalania pochodzenia mają dowody przyrodnicze, a wśród nich dowód z badań DNA dających wynik graniczący z pewnością co do rzeczywistych więzi krwi pomiędzy konkretnymi osobami. Coraz powszechniejszy dostęp do tej metody powinien mieć wpływ na przyjmowane regulacje prawne⁵⁶. Należy bowiem rozważyć, jaki jest sens utrzymywania więzi prawnych niezgodnych z prawdą wbrew woli osób zainteresowanych. Takie rozwiązanie nie rokuje powodzenia w realizowaniu praw i obowiązków wynikających ze stosunku prawnego pokrewieństwa, a tym bardziej nie służy budowaniu prawidłowej relacji emocjonalnej między rodzicem a dzieckiem⁵⁷.

Kierunek zmian wprowadzonych w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym w zakresie prawa filiacyjnego w 2019 r. należy uznać za właściwy. Rzeczywistą weryfikację prawidłowości przyjętych rozwiązań przyniesie jednak praktyka ich stosowania.

⁵³ Wyrok TK z dnia 16 maja 2018 r., SK 18/17, Dz. U. z 2018 r., poz. 950.

⁵⁴ Wyrok TK z dnia 28 kwietnia 2003 r., K 18/02, Dz. U. z 2003 r. Nr 83, poz. 772.

⁵⁵ Wyrok TK z dnia 26 listopada 2013 r., P 33/12, Dz. U. z 2013 r. poz. 1439.

⁵⁶ Na tę kwestię zwraca uwagę także J. Słyk, *Kodeks...*, Komentarz do art. 61¹³, teza 1.

⁵⁷ W. Stojanowska, w: *System Prawa Prywatnego*, t. 12, s. 154–155, M. Łączkowska, *Stosunek prawny...*, s. 310.

Bibliografia

- Bosek L., *Opinia na temat projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (druk nr 888)*, <https://orka.sejm.gov.pl/rexdomk6.nsf/Opdodr?OpenPage&nr=888> [dostęp: 7.09.2022 r.].
- Bosek L., *Prawo osobiste do poznania własnej tożsamości biologicznej*, *Kwartalnik Prawa Prywatnego* 2008, t. 17, z. 4.
- Domański M., *Ustalenie stanu cywilnego dziecka po jego śmierci (na tle wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 26 listopada 2013 r., P 33/12)*, *Przegląd Sądowy* 2015, nr 2.
- Domański M., w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Osajda, 2020 [wyd. el. Legalis].
- Gromek K., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, 2020 [wyd. el. Legalis].
- Haberko J., Sokołowski T., w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. H. Dolecki, T. Sokołowski, Warszawa 2013.
- Kawałko A., Witczak H., w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Frasz, M. Habdas, Warszawa 2021.
- Łączkowska M., *Dyskryminujący charakter przepisów regulujących ustalenie pochodzenia dziecka*, w: M. Andrzejewski, M. Łączkowska, A.N. Schulz, A. Urbańska-Łukaszewicz, *Równość–nierówność, dyskryminacja–niedyskryminacja – postrzeganie z perspektywy prawa rodzinnego*, w: *O prawach człowieka. Księga jubileuszowa Profesora Romana Wieruszewskiego*, red. G. Baranowska, A. Gliszczyńska-Grabias, A. Hernandez-Polczyńska, K. Sękowska-Kozłowska, Warszawa 2017.
- Łączkowska M., *Stosunek prawny pokrewieństwa a pochodzenie genetyczne*, w: *Księga jubileuszowa Profesora Tadeusza Smyczyńskiego*, red. M. Andrzejewski, L. Kociucki, M. Łączkowska, A.N. Schulz, Toruń 2008.
- Pietrzykowski K., w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, 2021 [wyd. el. Legalis].
- Słyk J., w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Osajda, 2020 [wyd. el. Legalis].
- Smyczyński T., *Rozdział I. Pochodzenie dziecka. Wstępna charakterystyka*, w: *System Prawa Prywatnego*, t. 12. *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. T. Smyczyński, Warszawa 2011.
- Stojanowska W., *Rozdział V. Sądowe ustalenie ojcostwa. § 18 Uwagi wprowadzające*, w: *System Prawa Prywatnego*, t. 12. *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. T. Smyczyński, Warszawa 2011.
- Trębska B., w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. J. Wierciński, 2014 [wyd. el. LEX].